

بانکداری اسلامی: نگرشی بر عملکرد و کارآیی بانکی در استان اصفهان

جنابان آقایان دکتر صادق بختیاری - دکتر هوشنگ شجری
نعمت الله اکبری^۱

مقدمه

نظر به حرمت قطعی ربا در فقه اسلامی مسأله بانکداری اسلامی از زمان طرح بانک در دنیای سرمایه‌داری اندیشه بسیاری از علمای اسلامی را به خود مشغول داشته است. در عمل، اولین بانک ظاهراً مبتنی بر موازین اسلامی و به نام بانک اسلامی در اوائل دهه ۱۹۶۰ در مصر ایجاد گردید. از آن زمان به بعد در جوار بانکداری سنتی بانکهایی با عنوان بانک اسلامی در کشورهای عربستان، پاکستان، سودان، کویت و مالزی ایجاد گردیده است.

در زمینه تحقیق و تألیف در مقوله بانکداری اسلامی احتمالاً کتاب البنك الاربوی تهید آیتا... صدر و Banking Without Interest دکتر نجات‌اله صدیقی از اولین کتابهایی هستند که به صورت اصولی و منظم به بررسی مسئله پرداخته‌اند.

بانکداری ربوی پیوسته چه قبل از انقلاب و چه بعد از انقلاب همواره مورد اعراض و اعتراض مسلمانان واقعی بوده است. و مسأله تغییر نظام بانکداری سنتی به بانکداری اسلامی برای اولین بار در یکی از تبصره‌های بودجه ۱۳۵۸ مطرح گردید.

بعد از پیروزی انقلاب اولین مصوبه شورای انقلاب در شرایطی که بانکها با مشکلات فراوان روبرو بودند و اعتماد عمومی نسبت به سیستم بانکی دچار تزلزل شده و تعداد زیادی از مدیران و سهامداران اصلی بانک‌ها به خارج از کشور گریخته و فرار سرمایه‌ها رقم قابل ملاحظه‌ای را تشکیل می‌داد و اقدامات بانک مرکزی نیز در برگشت اوضاع به حالت عادی تأثیر چندانی نداشت، به تصویب

رسید. شورای انقلاب در جهت حفظ منافع عمومی و بازگرداندن اعتماد مردم و رهایی سیستم بانکی از ورشکستگی کلیه بانکها را طبق مصوبه‌ای در ۱۳۵۸/۳/۱۷ ملی اعلام نمود.

ملی کردن بانکها در شرایطی که برنامه خاصی برای آن پیش‌بینی نشده بود در واقع بار سنگین تعهدات و بدهیهای خصوصی را به دولت، تحمیل نمود. در عمل به دلیل مشکلاتی که به وجود آمده بود شورای انقلاب لایحه دیگری را در جهت اجرای قانون فوق تحت عنوان «لایحه قانون اداره امور بانکها» در ۱۳۵۸/۷/۳ به تصویب رسانده که در ماده ۱۷ آن آمده بود «مجمع عمومی بانکها می‌تواند نسبت به گروه‌بندی و ادغام بانکها اعم از بانکهای تخصصی و تجاری و همچنین تأسیس بانکهای جدید برحسب ضرورت اقدام نماید»^۱.

شورای پول و اعتبار مصوبه دیگری را بر اساس سیاست حذف بهره از سیستم بانکی به تصویب رساند که به موجب آن از اول سال ۱۳۵۸ احتساب بهره از انواع اعتبارات و وامها و سایر تسهیلات اعتباری حذف و برای جبران هزینه‌های بانک درصدی به عنوان کارمزد و سود تضمین شده دریافت می‌گردید. در عمل هم مانند گذشته بانکها از تسهیلات اعطایی ۴٪ کارمزد و ۸٪ سود تضمین شده دریافت و به سپرده‌های پس‌انداز ۷٪ و به سپرده‌های ثابت تا ۸/۵٪ سود تحت عنوان جایزه پرداخت می‌گردید.

از جمله تغییرات دیگری که در این زمان به وقوع پیوست تجدیدنظر در ادغام بانکها بود که سه بانک تخصصی (صنعت و معدن، کشاورزی و مسکن) و ۶ بانک تجاری (به نام‌های ملی ایران، سپه، رفاه کارگران، تجارت، ملت) ایفا و بانک صادرات ایران تحت عنوان بانک استان که به نام همان استان نامیده می‌شد از شمول قانون ادغام خارج گردید.

بهرحال این تغییرات قانع کننده نبوده و نتوانست حاکمیت بهره را حذف نموده و راهی به سوی اسلامی شدن بانکهای کشر بگشاید. به این دلیل به موجب یکی از تبصره‌های بودجه کل کشور در سال ۱۳۶۰ «دولت مکلف گردید برای حذف ربا از سیستم بانکی در اسرع وقت مطالعات لازم را انجام داده و لایحه مربوط به آن را حداکثر ظرف مدت ۶ ماه به مجلس شورای اسلامی تقدیم دارد»^۲.

بدین منظور پس از مطالعات لازم به وسیله عده‌ای از صاحب‌نظران فقه و اقتصاد نهایتاً لایحه «حذف بهره و انطباق عملیات بانکی با موازین اسلامی» به مجلس شورای اسلامی تقدیم شد که با عنوان قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) تصویب و پس از تأیید شورای نگهبان مبتنی بر مطابقت آن با احکام شرع اسلام از اول سال ۱۳۶۳ به مورد اجرا گذارده شد.

هم اکنون پس از گذشت بیش از شانزده سال از اجرای قانون لازم است عملکرد قانون مورد بازنگری قرار گرفته و موفقیت بانکهای مجری مورد ارزیابی قرار گیرد. برای این منظور تحقیق حاضر

۱- لایحه قانونی اداره امور بانکها مصوب ۱۳۵۸/۷/۳

۲- تبصره ۵۴ بودجه کل کشور در سال ۱۳۶۰.

در صدد آن است تا مروری بر عملکرد بانکهای مختلف و کارائی آنها در استان اصفهان داشته باشد. نظر به اینکه ویژگی اساسی بانکداری اسلامی که آن را از بانکداری کلاسیک جدا می‌سازد همان عدم وجود نرخ بهره در این سیستم بوده و انجام عملیات سیستم بانکی در قالب عقود گوناگون صورت می‌پذیرد. از اینرو بخش اول تحقیق به بررسی هر یک از این عقود پرداخته و از آنجاکه بر اساس آمار و اطلاعات موجود تنها چند عقد محدود، از اهمیت بیشتری برخوردارند به بررسی تفصیل آنها اقدام شده است.

بخش دوم تحقیق به بررسی عملکرد بانکهای عامل در قالب بخشهای گوناگون اقتصادی پرداخته و سهم هر بانک را از کل اعتبارات تخصیصی به هر بخش و سهم هر بخش را از کل تسهیلات اعطایی هر بانک مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است.

نظر به اینکه یکی از مهمترین وظایف بانکها را می‌توان جذب وجوه مردم در قالب انواع سپرده‌ها و حسابها و به کارگیری این سپرده‌ها در فرایندهای اقتصادی دانست، بررسی رابطه بین سپرده‌گذاران و بانکهای عامل می‌تواند از حساسیت ویژه‌ای برخوردار باشد از این رو بخش سوم تحقیق به بررسی منابع بانکهای مختلف از لحاظ انواع سپرده‌ها پرداخته و چگونگی توزیع انواع سپرده‌ها را از قبیل کوتاه‌مدت، قرض الحسنه و بلندمدت مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است.

در بخش چهارم برای سنجش کارائی سیستم بانکی ابتدا معیارهای مناسبی جهت تحلیل عملکرد بانکها از نظر منابع و مصارف ارائه شده و بر این اساس نحوه فعالیت بانکها با استفاده از معیارهای مزبور به طور مقایسه‌ای در دوره مورد نظر بررسی و تجزیه و تحلیل شده است. نهایتاً بخش آخر تحقیق به نتیجه‌گیری اختصاص یافته است.

۱- تجزیه و تحلیل اعتبارات تخصیصی در قالب عقود اسلامی^۱

به منظور بررسی عقود اسلامی بایستی از چگونگی توزیع آنها در سطح استان اطلاع حاصل نمائیم بدون منظور در جدول شماره (۱) سهم هر یک از عقود اسلامی در سیستم بانکی استان مورد توجه قرار گرفته است.

بر اساس این جدول اصولاً ملاحظه می‌شود که از بین عقود گوناگون تنها تعداد اندکی از آنها مورد استفاده گسترده قرار می‌گیرد. عقود مورد نظر عبارتند از فروش اقساطی، مضاربه، مشارکت مدنی، قرض الحسنه، جعاله و سلف، سایر عقود یا سهم ناچیز داشته و یا مورد استفاده قرار نگرفته است. برای مثال (مساقات و سرمایه گذاری مستقیم).

۱- این عقود در حال حاضر عبارتند از مضاربه، مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، سرمایه گذاری مستقیم، فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک، سلف، جعاله، مزارعه، مساقات، خرید دین، و قرض الحسنه.

[illegible]

در طی دوره مورد بررسی عقود فروش اقساطی، مشارکت مدنی، مضاربه، سلف، جعاله و قرض الحسنه به ترتیب به طور متوسط ۵۲، ۱۲، ۱۲/۴، ۷/۹، ۵/۴ و ۴/۷ درصد از سهم کل عقود را به خود اختصاص داده‌اند. نزدیک به ۹۵ درصد از اعتبارات بانکی استان اصفهان در مدت یاد شده در قالب این شش عقد انجام شده است.

با نگاهی به جدول مذکور چنین استنباط می‌شود که از سهم عقود همچون مضاربه و قرض الحسنه کاسته شود و بر سهم عقود همچون فروش اقساطی و مشارکت مدنی افزوده شده است.

در این قسمت به بررسی سهم عقد مهم مضاربه، قرض الحسنه، و فروش اقساطی از کل تسهیلات اعطایی توسط هر بانک می‌پردازیم بدین منظور در جدول شماره (۲) به عقد مضاربه پرداخته می‌شود.

با مشاهده جدول فوق استنباط می‌شود که اصولاً نوسانات زیادی در این عقد وجود دارد و در واقع تا قبل از سال ۱۳۶۸ سهم این عقد از کل تسهیلات اعطایی رقم قابل توجهی را تشکیل می‌دهد ولی بعد از این سال از سهم این عقد کاسته شود به طوری که در مورد بانک صادرات دیده می‌شود که این بانک تا سال ۱۳۶۸ به طور متوسط ۱۱/۹ درصد از کل اعتبارات اعطایی خود را به عقد مضاربه اختصاص داده است ولی این رقم در دوره ۷۷-۱۳۶۹ به ۹/۵ درصد کاهش می‌یابد. البته چنین تغییر سیاستی را در بانکهای نظیر بانک ملت نیز می‌توان مشاهده کرد هرچند که این بانک سیاست کاهش سهم عقد مضاربه را از سال ۱۳۷۰ به مورد اجرا گذارده است.

همچنین در مورد بانکهای سپه و تجارت نیز چنین امری به وقوع پیوسته است. از طرف دیگر بانکهای نظیر بانک کشاورزی سیاستی برخلاف سیاست بانکهای فوق در پیش گرفته‌اند و در حالی که در سالهای اولیه ارقام ناچیزی را به عقد مضاربه اختصاص داده‌اند در سالهای ۷۶-۱۳۷۱ افزایش چشمگیری را در اعطای تسهیلات مضاربه‌ای به وجود آورده‌اند. در مورد بانک ملی نیز چنین استنباط می‌شود که سهم این عقد در تسهیلات بانک ملی دارای نوسانات زیادی بوده است و به هر حال این بانک به طور متوسط در این دوره پانزده ساله در حدود ۱۳/۴ درصد را به عقد مضاربه اختصاص داده است که هرگاه با وضعیت بانک صادرات که به طور متوسط ۱۰/۵ درصد را به عقد اختصاص داده است مورد قیاس قرار گیرد مشاهده می‌شود که عملکرد این دو بانک در زمینه عقد مضاربه تقریباً به یکدیگر نزدیک می‌باشد.

در جدول شماره (۳) سهم عقد قرض الحسنه از کل تسهیلات اعطایی توسط هر بانک مورد ملاحظه قرار گرفته است.

جدول شماره (۲): سهم عقد مضاربه از مجموع عقود منعقد شده توسط هر بانک در استان اصفهان

سال	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷
بانک	۸/۴	۳	۳/۱	۴	۴/۳	۷/۶	۱۳/۳	۱۳/۶	۱۴/۶	۱۳/۶	۱۳/۳	۲۰/۵	۲۴	۳۴	۳۹
صادرات	۸/۴	۳	۳/۱	۴	۴/۳	۷/۶	۱۳/۳	۱۳/۶	۱۴/۶	۱۳/۶	۱۳/۳	۲۰/۵	۲۴	۳۴	۳۹
تجارت	۳	۳	۳/۱	۴	۴/۳	۷/۶	۱۳/۳	۱۳/۶	۱۴/۶	۱۳/۶	۱۳/۳	۲۰/۵	۲۴	۳۴	۳۹
رفاه	۳	۳	۳/۱	۴	۴/۳	۷/۶	۱۳/۳	۱۳/۶	۱۴/۶	۱۳/۶	۱۳/۳	۲۰/۵	۲۴	۳۴	۳۹
سپه	۳۲/۹	۳۲/۹	۳۰/۹	۳۰/۸	۲۸	۱/۱	۹	۲۵/۹	۱۹/۵	۲/۷	۱/۵	۵/۹	۱/۹	۱/۵	۵
کشاورزی	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
مسکن	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ملت	۳۹	۳۷/۲	۳۸	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴
ملی	۳/۵	۳/۵	۳/۵	۳/۵	۳/۵	۳/۵	۳/۵	۳/۵	۳/۵	۳/۵	۳/۵	۳/۵	۳/۵	۳/۵	۳/۵

مأخذ: بانکهای استان اصفهان

جدول شماره (۳): سهم عقد قرض الحسنه از مجموع عقود منعقد شده توسط هر بانک در استان اصفهان

سال	بانک													
۶۷	۶۶	۶۵	۶۴	۶۳	۶۲	۶۱	۶۰	۵۹	۵۸	۵۷	۵۶	۵۵	۵۴	۵۳
صناعات	۴/۳	۵	۴/۷	۴/۳	۴/۵	۵/۷	۲/۷	۳/۶	۵/۱	۶/۱	۷/۵	۷/۶	۵/۲	۳/۹
تجارت	۵/۶	۴/۴	۲/۸	۲/۶	۳/۷	۲/۱	۱/۶	۱/۱	۱/۷	۲	۲/۴	۲/۴	۲/۴	۲/۷
رفاه	۳/۸	۴/۴	۲	۲	۵/۵	۱/۲	۵/۲	۷	۵/۵	۱/۳	۱/۳	۱/۲	۱/۲	۱/۱
سپه	۱/۳	۱	۱	۹/۹	۷	۸/۸	۷	۱/۲	۲/۱	۲/۷	۱/۹	۱/۷	۱/۷	۱/۳
کشاورزی	۱	۱/۳	۱/۷	۱/۹	۲/۳	۱۳/۳	۱۰/۵	۱۲/۸	۱۹/۳	۳۰	۳۴	۴۱/۸	۳۷	۳۸/۸
مسکن	۴	۷	۴۹	۶	۷	—	۳	۱	۱/۷	۲/۲	۳/۱	۱۳/۳	۷/۴	۱۵/۴
ملت	۴/۴	۷/۸	۴/۷	۵/۴	۵/۳	۸/۵	۴/۸	۲/۱	۲/۷	۲/۷	۲/۷	۹/۲	۴/۵	۴/۷
ملی	۳/۵	۳/۵	۲/۵	۲/۶	۲/۲	۱/۳	۱/۶	۱/۳	۲/۳	۴/۴	۴/۹	۶/۵	۸/۶	۵

مأخذ: بانکهای استان اصفهان

باتوجه به اینکه قرض الحسنه یکی از عقود بسیار مهم و اساسی در بانکداری غیرربوی می باشد هرگاه به جدول فوق توجه شود مشاهده می شود که این عقد به جز در مواردی محدود ارقام چندان زیادی را دربر نمی گیرد و از طرف دیگر نوسانات و پراکندگی در این عقد به خوبی قابل مشاهده است. هرچند در مجموع یک روند نزولی قابل مشاهده است. بانک صادرات به طور متوسط طی این دوره ۵/۶ درصد از تسهیلات اعطایی خویش را به قرض الحسنه اختصاص داده است و این در حالی است که بانک ملی کمتر از بانک صادرات به این عقد اهمیت داده است و به طور متوسط ۳/۲ درصد از تسهیلات خویش را در این زمینه به کار گرفته است.

به طور کلی در مجموع بانک کشاورزی با اختصاص متوسط ۱۷/۵۵ درصد از تسهیلات خویش در زمینه قرض الحسنه دارای رتبه نخست می باشد و بعد از آن بانکهای صادرات، سپه، ملت، تجارت و ملی با اختصاص متوسط ۵/۶۶ درصد، ۱/۳۲ درصد، ۴/۸ درصد، ۲/۷ درصد و ۳/۲ درصد در مکانهای بعدی قرار گرفته اند.

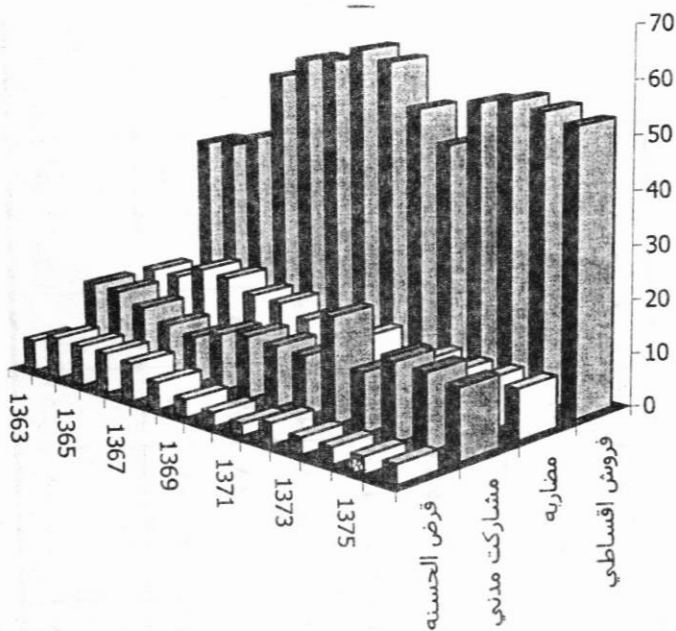
جدول شماره (۴) سهم عقد فروش اقساطی را در میان سایر عقود منعقد شده توسط هر بانک نشان می دهد. همانگونه که از این جدول ملاحظه می گردد عملکرد سیستم بانکی در جهت افزایش سهم این عقد بوده است و احتمالاً این امر به دلیل کاربرد فراوان این عقد در امور تولیدی است. در اینجا نیز خصیصه کلی نظام بانکی دیده می شود و آن نوسانات پی در پی می باشد ولی با توجه به این نوسانات می توان چنین استنباط نمود که بانکهای گوناگون روندهای متضادی را در پیش گرفته اند. بانک صادرات در حالی که در فاصله ۶۴-۱۳۶۳ سهم کوچکی را به این عقد اختصاص داده است در سالهای ۷۰-۱۳۶۵ افزایش چشمگیری در این زمینه تجربه می کند و بالعکس در حالی که بانک ملی از سال ۱۳۶۳ تا ۱۳۷۰ با روند افزایشی سهم قابل توجهی از تسهیلات خویش را به این عقد اختصاص داده بود از سال ۱۳۶۸ مرتباً کاهشهایی را در این سهم به وجود می آورد. به هر حال در مورد سایر بانها نیز به خوبی این نوسانات دیده می شود. بانک ملی در طی این دوره به طور متوسط ۵۰/۴ درصد از تسهیلات خویش را به عقد فروش اقساطی اختصاص داده است و این در حالی است که بانک صادرات متوسط ۵۳/۳ درصد را دارا می باشد که این امر نشان دهنده آن است که بانک ملی از نظر اولویت دهی به این نوع عقد در مرتبه ای تقریباً برابر با بانک صادرات قرار گرفته است.

نمودار ۱ تحول عقود پرکاربردی همچون فروش اقساطی، مشارکت مدنی و مضاربه و عقد مهم قرض الحسنه در مجموعه بانکهای استان ملاحظه می شود. در نمودار ۲ تحولات عقد قرض الحسنه در چند بانک به عنوان نمونه نشان داده شده و به طوری که ملاحظه می شود نوسانات یاد شده در هر دو نمودار ملحوظ و روند کاهشی عقد قرض الحسنه در نمودار ۱ به وضوح پیداست.

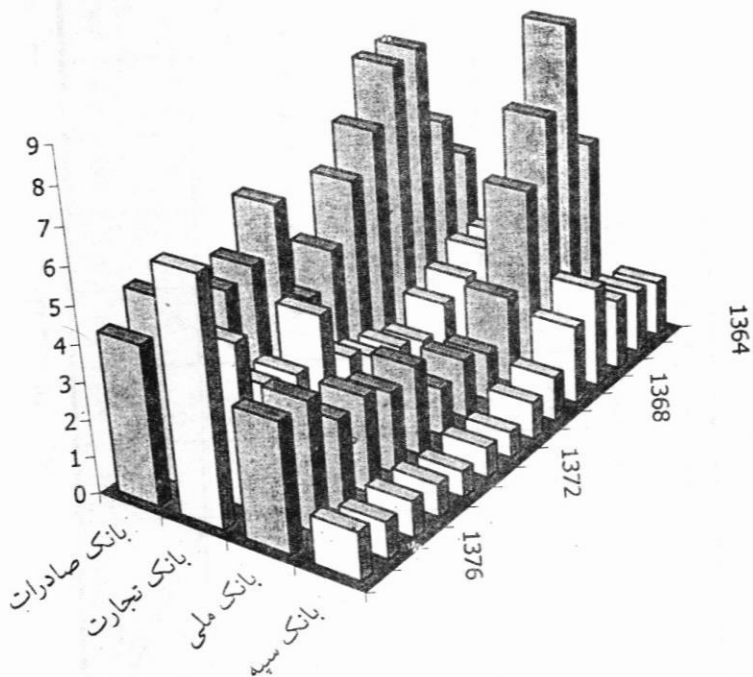
جدول شماره (۴): سهم عقد فروش اقساطی از مجموع عقود منعقد شده توسط هر بانک در استان اصفهان

سال	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	نوع بانک
صادرات	۳۰/۸	۱۶/۴	۴۲/۸	۵۰	۶۳	۶۳	۶۴/۵	۷۱/۲	۵۷/۸	۵۷	۵۶	۶۰	۶۳	۵۲	۴۲/۲	
تجارت	۸۱	۷۹/۸	۷۸	۸۰/۶	۷۲/۷	۶۵/۵	۷۸/۴	۷۲	۵۷	۷۶	۶۱/۴	۶۳	۶۱	۵۷	۶۳/۷	
رفاه	-	۲۲/۶	۳۹	۶۵	۵۷	۵۵	۶۹	۶۲/۷	۶۵	۶۰/۶	۷۰/۴	۶۷/۷	۵۶/۹	۶۰/۸	۷۶/۵	
سپه	۲۸/۱	۲۴/۹	-	۴۱/۵	۶۱/۵	۶۳/۸	۶۸/۴	۶۵/۸	۶۲/۸	۶۰/۴	۶۲/۹	۶۷/۸	۵۹/۵	۵۸/۸	۵۷/۸	
کشاورزی	-	۴۰	۳۴/۷	۲۹/۳	۳۴/۸	۳۲/۳	۴۱/۶	۳۸/۲	۲۴/۴	۱۵/۹	۵۲/۸	۴۷/۸	۴۴	۳۸/۴	۳۷/۸	
مسکن	۶/۲	۵۵/۲	-	۶۳/۴	۵۴/۳	۵۲/۲	۴۸/۹	۴۹/۲	۴۹	۳۵/۳	۸۵/۶	۸۲/۶	۷۸/۲	۷۲/۲	۸۵/۱	
ملت	۵۶	۵۳/۳	۴۸/۷	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۶۰/۷	۶۳	۶۵	۶۱/۶	۵۵/۸	۵۶/۸	۵۴/۳	۵۷/۵	
ملی	۳۵/۹	۴۱/۷	۴۴/۳	۵۴/۲	۶۱/۳	۶۶/۲	۶۶/۷	۶۵/۵	۵۲/۶	۴۷/۳	۴۳/۵	۴۱	۴۰/۲	۴۴/۱	۵۱/۶	

مأخذ: بانکهای استان اصفهان

نمودار ۱ تحول استفاده از چند عقد مهم در دوره مورد بررسی

نمودار ۲ تحول استفاده از عقد قرض الحسنه در چند بانک استان

در پایان این بخش می‌توان چنین نتیجه گرفت که:

در سیستم بانکداری اسلامی علیرغم وجود تعداد زیادی عقود مختلف تنها تعداد اندکی از آنها مورد استفاده قرار می‌گیرد و از سایر عقود یا استفاده نمی‌شود و یا اینکه سهم آنها بسیار ناچیز می‌باشد و لازم به ذکر است عقودی که کاربرد فراوان دارند عبارتند از مضاربه، فروش اقساطی، مشارکت مدنی و قرض الحسنه، سلف و جعاله. به هر حال اینکه چرا از حدود هشت عقد دیگر استفاده چندانی صورت نمی‌گیرد، خود تأمل برانگیز است.

ترتیب استفاده از عقود گوناگون در استان اصفهان در طی مدت مورد بررسی به صورت ذیل بوده است:

بانک صادرات به ترتیب عقود فروش اقساطی، مشارکت مدنی، مضاربه، قرض الحسنه، جعاله، سلف و مشارکت حقوقی بوده است. همچنین ملاحظه می‌شود که عقد فروش اقساطی در بین سایر عقود منعقد شده توسط بانک صادرات دارای بیشترین انحراف معیار می‌باشد که علت این امر نوسانات بعضاً زیاد این عقد در پاره‌ای از سالها می‌باشد.

بانک تجارت بیشترین استفاده را به ترتیب عقود فروش اقساطی، مشارکت مدنی، سلف، جعاله، مضاربه و قرض الحسنه داشته است.

مسأله‌ای که در مورد بانک صادرات و ملی و تجارت مشترکاً صادق است آن می‌باشد که این دو بانک اولویت بسیار زیادی (بیشتر از سایر بانکها) به فروش اقساطی داده‌اند و این امر هنگامی مشخص می‌شود که در مورد بانک صادرات تفاوت بین این عقد با دومین عقد به بیش از ۴۰ درصد و در مورد بانک تجارت به بیش از ۵۰ درصد و در مورد بانک ملی به حدود ۳۷ درصد می‌رسد.

بانک رفاه نیز اولین اولویت را به فروش اقساطی داده است و بعد از آن به ترتیب عقود مشارکت مدنی، جعاله، مضاربه، قرض الحسنه و سلف در اولویت قرار دارند. در مورد بانک رفاه لازم به ذکر است که عقد مشارکت مدنی دارای بیشترین انحراف معیار در میان تخصیصهای این بانک می‌باشد و این به علت نوسانات شدید این عقد می‌باشد.

بانک مسکن به ترتیب اولویتهای فروش اقساطی، مشارکت مدنی، جعاله و قرض الحسنه را داشته است.

بانک ملت نیز فروش اقساطی را به عنوان الویت اول در نظر گرفته است و بعد از آن به عقود مضاربه، مشارکت مدنی، سلف، قرض الحسنه و جعاله اولویت بخشیده است.

و در پایان بانک ملی به ترتیب عقود فروش اقساطی، مضاربه، سلف، مشارکت مدنی، جعاله و قرض الحسنه را اولویت‌بندی نموده است.

عملکرد و جهت‌گیری کلی سیستم بانکی در طی این دوره را می‌توان بدین صورت بیان نمود که در سیستم بانکی استان، به ترتیب عقود فروش اقساطی، مشارکت مدنی، مضاربه، سلف، جعاله و قرض الحسنه به ترتیب از اولویت برخوردار بوده‌اند.

۲- تجزیه و تحلیل اعتبارات تخصیصی در قالب بخشهای اقتصادی

در این قسمت اعتبارات بانکهای مختلف استان در قالب بخشهای اقتصادی مورد بررسی قرار می‌گیرد و بدین منظور چهاربخش کشاورزی، صنعت، مسکن و ساختمان و خدمات مورد توجه قرار گرفته است.

جهت بررسی عملکرد بانکهای عامل در قالب بخشهای گوناگون اقتصادی دو شاخص سهم هر بانک از کل اعتبارات تخصیصی در هر بخش و سهم هر یک از این بخشها از کل تسهیلات اعطایی هر بانک مورد استفاده قرار گرفته است.

۲-۱- بخش کشاورزی

در جدول شماره (۵) سیر تحول تسهیلات اعطایی بانکهای استان اصفهان به بخش کشاورزی نشان داده شده است. بر اساس جدول مذکور در سال ۱۳۶۳ (اولین سال اجرای قانون بانکی جدید) کمترین میزان تسهیلات به بخش کشاورزی (۶/۵ درصد) اعطا شده است و این در حالی است که در سال ۱۳۶۱ این رقم در حدود ۱۱ درصد بوده است.

به هر حال از سال ۱۳۶۳ تا سال ۱۳۶۸ روند سهم بخش کشاورزی از تسهیلات اعطایی صعودی است. به طوری که در سال ۱۳۶۸ که مصادف با اولین سال اجرای برنامه پنج ساله می‌باشد بیشترین مقدار خود یعنی ۲۵ درصد از کل تسهیلات را به خود اختصاص داده است ولی از این سال به بعد سهم بخش کشاورزی از یک روند نزولی برخوردار است.

البته در برخی سالها مثل ۱۳۷۲ و ۱۳۷۳ اندکی افزایش را نشان می‌دهد و این روند افزایشی تا سال ۱۳۴۷ ادامه دارد و بعد از آن شروع به کاهش می‌نماید. هرگاه به سهم بخش کشاورزی از کل تسهیلات اعطایی توجه شود ملاحظه می‌شود که در سالهای اولیه اجرای قانون بانکداری بدون ربا یعنی سالهای ۶۴-۱۳۶۳ سهم بخش کشاورزی به طور متوسط ۸ درصد بوده است و در فاصله سالهای ۱۳۶۵-۱۳۶۸ بیش از ۱۷ درصد از کل تسهیلات می‌باشد و این در حالی است که در دوره ۷۶-۱۳۶۹ سهم این بخش به ۱۴/۳ درصد رسیده است.

جدول (۵): تعداد و مقدار تسهیلات اختصاص یافته به بخش کشاورزی در استان اصفهان

سال	تعداد تسهیلات	مقدار تسهیلات (میلیارد ریال)	تسهیلات کشاورزی کل تسهیلات	درصد رشد تعداد تسهیلات	درصد رشد مقدار تسهیلات	مقدار واقعی تسهیلات به قیمت سال ۶۹ (میلیارد ریال)
۱۳۶۳	۲۲۲۳۴	۹۱۷۷	۶/۵	—	—	۲۵۵/۶
۱۳۶۴	۲۷۴۰۷	۱۴۹۴۵	۹/۵	۲۳	۶۲	۷۱۳/۷
۱۳۶۵	۲۸۴۱۷	۲۳۱۸۵	۱۷/۴	۴	۵۵	۵۹۸/۲
۱۳۶۶	۲۸۳۰۲	۳۴۹۸۵	۱۷	۳۴	۵۰	۶۳۲
۱۳۶۷	۵۱۰۹۲	۶۱۶۴۰	۲۰	۳۳	۷۶	۶۵۳/۳
۱۳۶۸	۶۴۵۲۸	۷۵۳۱۷	۲۵	۲۶	۲۲	۷۰۲/۹
۱۳۶۹	۷۰۶۵۲	۱۰۲۷۱۱	۱۶/۵	۹	۳۶	۷۰۶/۵
۱۳۷۰	۷۳۶۵۱	۱۲۹۳۹۴	۱۳/۵	۴	۲۵	۶۱۰
۱۳۷۱	۵۹۴۶۵	۱۵۳۶۰۲	۱۲/۶	-۱۹	۱۸	۳۹۶
۱۳۷۲	۷۲۶۰۳	۲۰۶۶۲۹	۱۳/۷	۲۲	۳۴	۳۹۳/۷
۱۳۷۳	۹۱۶۵۸	۲۷۱۶۰۹	۱۴	۲۶	۳۱	۳۶۷/۶
۱۳۷۴	۸۷۰۲۴	۳۷۱۴۰۷	۱۶/۸	-۵	۳۶	۳۶۳/۲
۱۳۷۵	۹۷۰۶۹	۴۲۱۶۳۲	۱۴/۲	۱۱	۱۳	۳۷۱/۵
۱۳۷۶	۱۰۹۱۳۴	۵۱۲۰۷۰	۱۳	۱۲/۴	۲۱	۳۷۰

مأخذ: آمارنامه‌های استان اصفهان (۷۶-۱۳۶۳)

از طرف دیگر هرگاه به روند تعداد دریافت‌کنندگان تسهیلات توجه شود ملاحظه می‌شود که از سال ۶۸-۱۳۶۳ به طور متوسط ۲۴/۵ درصد رشد در تعداد دریافت‌کنندگان تسهیلات بخش کشاورزی مشاهده می‌شود که این رقم برای سالهای ۷۶-۱۳۶۹ به ۷/۵ درصد می‌رسد. در مجموع جهت به دست آوردن یک شناخت کلی از چگونگی تسهیلات پرداخت شده به بخش کشاورزی می‌بایست به نکاتی چند توجه نمود. همانگونه که از ستونهای مختلف جدول مذکور مشاهده می‌شود نوسانات زیادی مشاهده می‌شود. به ویژه از ۱۳۶۷ به بعد. طول دوره ۶۹-۱۳۶۳ به خوبی این امر مشاهده می‌شود و از سال ۱۳۶۹ به بعد شاهد یک روند نزولی در چهار ستون آخر می‌باشیم که می‌تواند عدم ثبات در روند اعطای تسهیلات و نیز توجه کمتر به بخش کشاورزی را نشان دهد. از طرف دیگر شاهد آن هستیم که در طی این دوره چهارده ساله تعداد متقاضیان در حدود چهار درصد

رشد نموده است و مقدار وامهای پرداختی بیش از پانصد درصد رشد نموده است ولی با نگاهی به ستون آخر جدول مذکور مشاهده می‌شود که به علت تورم زیاد، عملاً کارایی و اثرگذاری منابع سیستم بانکی مختل شده است به طوری که وضعیت آخرین سال دوره فوق حاکی از آن است که وضعیت وامهای پرداختی بسیار پائین‌تر از سالهای دهه ۶۰ قرار دارد و این در حالی است که متقاضیان رشد چشمگیری داشته‌اند.

در رابطه با این سؤال که اصولاً هر بانک چه میزان از تسهیلات خویش را در اختیار بخش کشاورزی قرار داده است.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بانکهای صادرات، تجارت، ملت، سپه، ملی، رفاه به ترتیب در این دوره به طور متوسط ۱۷/۴ درصد، ۸/۹ درصد، ۷/۹ درصد، ۷/۳ درصد، ۲/۴ درصد و ۱/۶ درصد از کل تسهیلات اعطایی خویش را به بخش کشاورزی اختصاص داده‌اند. دقت در فرایند اعطای تسهیلات به بخش‌های مختلف اقتصادی نشان می‌دهد که مجدداً روند خاصی در طی این دوره از نظر این نسبت در بین بانکهای تجاری دیده نمی‌شود.

۲-۲ بخش صنعت

اطلاعات حاکی از آن است که سهم کل تسهیلات اعطایی به بخش صنعت نسبت به کل تسهیلات اعطایی دائماً در نوسان می‌باشد به طوری که در سال ۱۳۶۸ به میزان حداقل (۱۰ درصد) طی دوره مورد بررسی می‌رسد و در سال ۱۳۷۰ نیز بیشترین مقدار خود یعنی ۴۸/۵ درصد را به خود اختصاص می‌دهد.

از طرف دیگر تا سال ۱۳۶۷ سهم بخش صنعت از کل تسهیلات اعطایی به طور متوسط بالغ بر ۳۰/۵ درصد بوده است و از سال ۱۳۶۸ تا پایان دوره مورد بررسی این رقم به ۳۸/۹ درصد می‌رسد که نشان دهنده توجه بیشتر به صنعت توسط بانکهای استان می‌باشد.

همین نکته را می‌توان در رابطه با رشد تعداد تسهیلات پرداختی و نیز رشد مقدار تسهیلات اعطایی نیز جستجو نمود. در حالی که از نظر رشد تعداد تسهیلات در دوره اول (۶۷-۱۳۶۳) به طور متوسط ۳/۲ درصد افزایش دیده می‌شود. در دوره دوم این رقم به ۲۰/۸ درصد افزایش یافته است.^۱ از جهت رشد مقادیر تسهیلات نیز در دوره اول به طور متوسط ۱۳/۸ درصد رشد مشاهده می‌شود و این در حالی است که در دوره دوم به طور متوسط از رشدی معادل ۱۶/۷ درصد برخوردار می‌باشد.

از جهت دیگر هرگاه به ستون رشد تعداد تسهیلات پرداختی توجه شود مشاهده می‌شود که در

۱ - وجوه داده‌های پرت به شدت بر روی میانگین آماری اثر می‌گذارد ولی باید توجه داشت که این آمارهای پرت وجود خارجی داشته و نتیجه عملکرد سیستم بانکی بوده است.

اینجا مقدار نوسانات بسیار زیاد و غیرطبیعی است برای نمونه در حالی که در سال ۱۳۶۵، تعداد تسهیلات ۲۴ درصد رشد را نشان می‌دهد. در سال ۱۳۶۶ این رقم به ۳ درصد رشد کاهش می‌یابد و یا در سال ۱۳۶۷، ۳۳ درصد رشد منفی را نشان می‌دهد و در سال ۱۳۶۸ به ۸۷ درصد افزایش یافته و در سال ۱۳۶۹ به ۱ درصد رشد کاهش می‌یابد.

بدین ترتیب به وضوح روشن است که طرف تقاضا نمی‌توانسته است چنین نوسانات شدیدی داشته باشد چرا که برای مثال تحولات اقتصادی کشور در سالهای ۶۹-۱۳۶۸ به گونه‌ای نبوده است که سطح تقاضا از ۸۷ درصد رشد به ۱ درصد کاهش یابد. بدین ترتیب عامل عمده این بی‌ثباتیها را باید در طرف عرضه و سیاستهای اتخاذی توسط بانکها جستجو نمود.

از طرف دیگر هرگاه ستون مربوط به رشد تعداد تسهیلات پرداختی با ستون رشد مقادیر وامها تماماً مورد بررسی قرار گیرد مجدداً^۱ یک عدم همراهی بین دو مقدار مشاهده می‌شود. برای مثال در حالی که در سال ۱۳۶۸، مقدار تسهیلات پرداختی از کاهشی معادل ۷۲ درصد برخوردار می‌باشد، تعداد تسهیلات پرداختی ۸۷ درصد رشد را نمایش می‌دهد و این امر در مورد سالهای ۱۳۶۷، ۱۳۷۱ و ۱۳۷۲ نیز صادق می‌باشد و در ستون آخر در جدول مذکور ارقام تسهیلات پرداختی به قیمت ۱۳۶۹ ذکر گردیده است.

همچنان که مشاهده می‌شود در اینجا نیز همانند بخش کشاورزی مجدداً نوسانات زیادی دیده می‌شود. به طور کلی طی دوره مورد بررسی از سال ۱۳۶۳ تا ۱۳۶۷ تعداد وامهای پرداختی بیش از چهار درصد رشد نموده است و در همین مدت مقدار تسهیلات پرداختی بیش از سه هزار درصد رشد نموده است.

با وجود این گسترش، به علت وجود تورم شدید، تسهیلات واقعی اعطایی در سال ۱۳۷۶ از سالهای اولیه دوره فوق کمتر است و این در حالی است که تعداد دریافت کنندگان تسهیلات به شدت گسترش یافته است.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بانک ملی، صادرات، سپه، تجارت و رفاه به ترتیب به طور متوسط ۳۸/۱۴ درصد، ۲۹ درصد، ۱۴ درصد، ۱۲/۷ درصد، ۵/۳ درصد و ۵/۴ درصد را از کل تسهیلات اعطایی در طول این دوره را به خود اختصاص داده‌اند.

در اینجا لازم است به سهم بخش صنعت از کل تسهیلات اعطایی توسط هر بانک اشاره نمائیم. بانکهای ملی، تجارت، سپه، صادرات، ملت و رفاه به ترتیب به طور متوسط طی این دوره ۴۵/۲ درصد، ۴۱/۷ درصد، ۳۷/۷ درصد، ۳۰/۷ درصد، ۲۹/۱ درصد و ۱۱/۵ درصد از تسهیلات خویش را به بخش صنعت اختصاص داده‌اند که نوسانات و تغییرات زیاد در این رابطه نیز مشهود است.

جدول شماره (۶): تعداد و مقدار تسهیلات اختصاص یافته به بخش صنعت
در استان اصفهان

سال	تعداد تسهیلات پرداختی	مقدار تسهیلات پرداختی (میلیارد ریال)	بخش صنعت (درصد)	میزان رشد تعداد تسهیلات پرداختی (درصد)	میزان رشد مقدار تسهیلات پرداختی (درصد)	مقدار واقعی تسهیلات پرداختی به قیمت پایه ۱۳۶۹ (میلیارد ریال)
۱۳۶۳	۴۷۱۵۰	۴۵۳۷۸	۳۳	—	—	۱۳۱۳
۱۳۶۴	۵۶۳۱۸	۴۸۸۰۹	۳۱	۱۹	۷	۱۴۶۶
۱۳۶۵	۷۰۰۹۳	۵۱۹۹۳	۳۹	۲۴	۶/۵	۱۴۷۵
۱۳۶۶	۷۲۴۷۳	۶۱۶۴۸	۳۰	۳	۱۸/۵	۱۱۹۵
۱۳۶۷	۴۸۱۴۱	۸۵۰۴۱	۱۹/۵	-۳۳	۳۷	۶۱۵
۱۳۶۸	۹۰۱۲۵	۲۳۴۷۸	۱۰	۸۷	-۷۲	۹۸۱
۱۳۶۹	۹۹۱۷۸	۲۵۵۶۹۹	۴۲	۱	۹/۸	۹۹۱
۱۳۷۰	۱۰۳۷۸۲	۴۵۶۸۲۵	۴۸/۵	۵	۷۸	۸۵۹
۱۳۷۱	۱۰۱۴۱۱	۵۳۳۸۹۵	۴۴/۵	-۲	۱۵	۶۷۵
۱۳۷۲	۹۶۶۶۹	۶۷۵۵۳۶	۴۵	-۵	۲۶	۵۲۴
۱۳۷۳	۱۸۷۰۴۳	۸۲۵۶۲۱	۴۳	۲۳	۲۲	۷۵۰
۱۳۷۴	۸۷۸۸۰	۸۷۸۹۸۴	۳۹	-۵۳	۶/۴	۶۹۳
۱۳۷۵	۱۵۴۷۲۳	۱۱۲۶۸۲۲	۳۸/۲	۷۶	۲۸	۱۱۲۱
۱۳۷۶	۲۴۱۷۴۹	۱۵۵۳۶۶۰	۴۰	۵۶	۳۷	۱۲۳۲

مأخذ: آمارنامه های استان اصفهان

جدول (۷): تعداد و مقدار تسهیلات اختصاص یافته به بخش مسکن و ساختمان در استان اصفهان

سال	تعداد تسهیلات پرداختی	تعداد تسهیلات پرداختی (میلیارد ریال)	بخش مسکن (درصد)	میزان رشد تعداد تسهیلات پرداختی (درصد)	میزان رشد مقدار تسهیلات (درصد)	مقدار واقعی تسهیلات پرداختی به قیمت پایه (میلیارد ریال) ۱۳۶۹
۱۳۶۳	۱۷۷۹	۷۷۸۳	۵/۵	—	—	۲۲۵/۵
۱۳۶۴	۵۱۸۴	۱۸۷۱۰	۱۳	۱/۹	۱/۴	۵۶۲/۰۳
۱۳۶۵	۱۱۲۵۶	۲۵۶۵۳	۱۹	۱/۱۷	۳۷	۷۲۸/۷
۱۳۶۶	۲۹۹۷۷	۶۲۵۶۵	۳۰	۱/۶۶	۱/۴	۱۲۱۲/۹
۱۳۶۷	۲۹۹۳۰	۸۷۴۹۳	۲۰	-۱	۳۹	۶۳۳
۱۳۶۸	۵۱۶۱۵	۱۰۶۱۷۳	۳۷	۷۲	۲۱	۴۴۴۲
۱۳۶۹	۳۴۳۳۲	۱۳۲۹۰۰	۲۲	-۳۳	۲۷	۵۲۶/۷
۱۳۷۰	۴۷۵۸۴	۲۰۴۸۵۵	۲۰/۵	۳۸	۵۰	۳۵۸/۷
۱۳۷۱	۱۰۲۶۷۵	۲۳۸۴۳۹	۱۹/۵	۱/۱۵	۱۶	۳۰۱/۸
۱۳۷۲	۱۱۷۹۶۹	۲۸۹۸۶۴	۱۹	۱۵	۲۱	۲۲۴/۸
۱۳۷۳	۱۴۳۶۳۱	۴۳۶۹۰۳	۲۵	۲۱	۵۰	۳۹۷
۱۳۷۴	۱۳۴۳۶۰	۵۳۴۹۳۹	۲۴/۲	-۶/۴	۲۲/۴	۴۴۱
۱۳۷۵	۱۶۰۲۹۶	۲۶۳۷۴۹	۲۸/۶	۱۹	۴۲	۵۳۱
۱۳۷۶	۲۳۰۵۹۸	۱۱۷۲۶۵۴	۳۰/۶	۴۳	۵۳	۶۵۲

مأخذ: آمارنامه‌های استان اصفهان

همچنانکه از جدول فوق استنباط می‌شود تسهیلات اعطایی بخش مسکن از سال ۱۳۶۳ تا سال ۱۳۶۸ به جز در سال ۱۳۶۷ دارای یک روند افزایش می‌باشد و از سال ۷۲-۱۳۶۹ شاهد یک روند نزولی می‌باشد و از آن به بعد دارای روند افزایشی است. به هرحال طی دوره ۶۷-۱۳۶۳ به طور متوسط ۱۷/۵ درصد سهم بخش مسکن از کل تسهیلات می‌باشد که این رقم برای دوره ۷۶-۱۳۶۸ بالغ بر ۲۳/۸ درصد می‌باشد. از نظر تعداد تسهیلات اعطایی نیز شاهد آن هستیم که در دوره اول به طور متوسط ۱/۱۵ درصد رشد وجود داشته که رقمی ناچیز می‌باشد ولی در دوره دوم این رقم به ۱۹/۰۵ درصد افزایش می‌یابد. همچنین از جهت رشد تسهیلات اعطایی شاهد آن هستیم که در دوره ۶۷-۱۳۶۳ به طور متوسط ۱۹/۷ درصد رشد وجود دارد و در دوره ۷۶-۱۳۶۸ به رقمی در حدود

۳۲/۵۸ درصد رسیده است البته در اینجا نیز همچون سایر بخشهای اقتصادی شاهد نوسانات شدید می باشد.

هرگاه به سهم هر یک از بانکهای استان کل تسهیلات اعطایی در بخش مسکن و ساختمان توجه شود، ملاحظه می گردد که باتوجه به جدول فوق چنین استنباط می شود که بانک صادرات با اختصاص متوسط ۲۹/۳ درصد از کل تسهیلات اعطایی سیستم بانکی به بخش مسکن دارای بیشترین سهم می باشد و بعد از آن به ترتیب بانکهای ملی، مسکن، ملت، رفاه، سپه و تجارت به طور متوسط با ۲۵/۴ درصد، ۱۶/۷ درصد، ۱۲/۲ درصد، ۹/۰۷ درصد، ۶/۳۷ درصد و ۱۸۳۶ درصد دارای رتبه های بعدی می باشند. به هر حال آنچه که می توان بدان اشاره داشت این است که بانکهای صادرات و ملی از نقش تعیین کننده ای در زمینه مسکن و ساختمان برخوردار می باشند و جالب آنکه بانک تخصصی مسکن بعد از این دو بانک در رتبه سوم قرار گرفته است. نکته دیگری که قابل توجه است آن است که بانک رفاه معمولاً در بخشهای صنعت و کشاورزی چندان سهم قابل توجهی برعهده نداشت ولی در بخش مسکن به طور متوسط ۹/۰۷ درصد سهم را به خود اختصاص داده است. اگر همچون دیگر بخشهای گذشته سهم تسهیلات بخش مسکن به کل تسهیلات اعطایی هر بانک را مورد توجه قرار گیرد.

جدول شماره ۸ تعداد و میزان تسهیلات پرداختی در بخش خدمات

سال	تعداد تسهیلات پرداختی	تعداد تسهیلات پرداختی (میلیارد ریال)	میزان رشد تعداد تسهیلات پرداختی به بخش مسکن (درصد)	میزان رشد تعداد تسهیلات پرداختی (درصد)	میزان رشد مقدار تسهیلات (درصد)	مقدار واقعی تسهیلات پرداختی به قیمت پایه ۱۳۶۹ (میلیارد ریال)
۱۳۶۳	۴۱۱۵۲	۷۷۴۹۲	۵	—	—	۲۲۴۶
۱۳۶۴	۴۳۲۵۹	۷۲۰۸۵	۴۶/۵	۵	-۶	۲۱۶۵
۱۳۶۵	۲۱۳۶۱	۳۲۱۳۸	۲۴/۶	-۵۰	-۵۵	۹۱۳
۱۳۶۶	۲۹۳۴۸	۴۶۷۳۵	۲۲/۶	۳۷	۴۵	۹۰۶
۱۳۶۷	۴۴۶۶۶	۵۶۴۸۷	۴۶	۵۲	۲۰	۴۰۸/۷
۱۳۶۸	۵۵۲۶۸	۸۴۰۳۵	۲۸	۲۳	۴۸	۳۵۱۶
۱۳۶۹	۲۷۶۱۰	۱۲۲۳۰۹	۱۹/۶	-۵۰	۴۵	۴۷۴
۱۳۷۰	۳۱۶۹۳	۱۷۵۹۳۵	۱۷/۷	۱۴	۴۳	۳۳۱
۱۳۷۱	۶۲۵۴۵	۲۱۴۷۷۳	۱۷/۶	۹۷	۲۲	۲۷۱
۱۳۷۲	۷۰۳۵۶	۲۲۵۲۴۲	۱۵	۱۲	۴	۱۷۴
۱۳۷۳	۸۳۰۲۲	۲۸۱۱۴۵	۱۵	۱۸	۲۴	۲۵۵
۱۳۷۴	۶۸۱۴۴	۳۱۳۳۱۲	۱۴/۲	-۱۷/۹	۱۱/۴	۲۸۰
۱۳۷۵	۱۲۱۳۷۶	۴۵۳۲۴۸	۱۳	۷۸	۴۴	۳۶۱
۱۳۷۶	۱۹۹۹۶۱	۵۰۱۴۴۷	۱۳/۱	۶۴	۱۰/۶	۳۸۲

مأخذ: آمارنامه های استان اصفهان

ملاحظه می‌شود که به استثناء بانک تخصصی مسکن، بانکهای رفاه، ملی، صادرات، ملت، سپه و تجارت به طور متوسط به ترتیب ۷۷/۸، ۲۷/۲۶، ۲۲/۳، ۲۰/۳، ۱۴/۸ و ۱۲/۱۸ درصد از تسهیلات اعطایی خود را به بخش مسکن اختصاص داده‌اند.

۴-۲- بخش بازرگانی و خدمات

در رابطه با بخش بازرگانی ملاحظه می‌شود که بر اساس جدول ۸ به طور متوسط ۲۴/۵ درصد از کل تسهیلات به این بخش اختصاص یافته است.

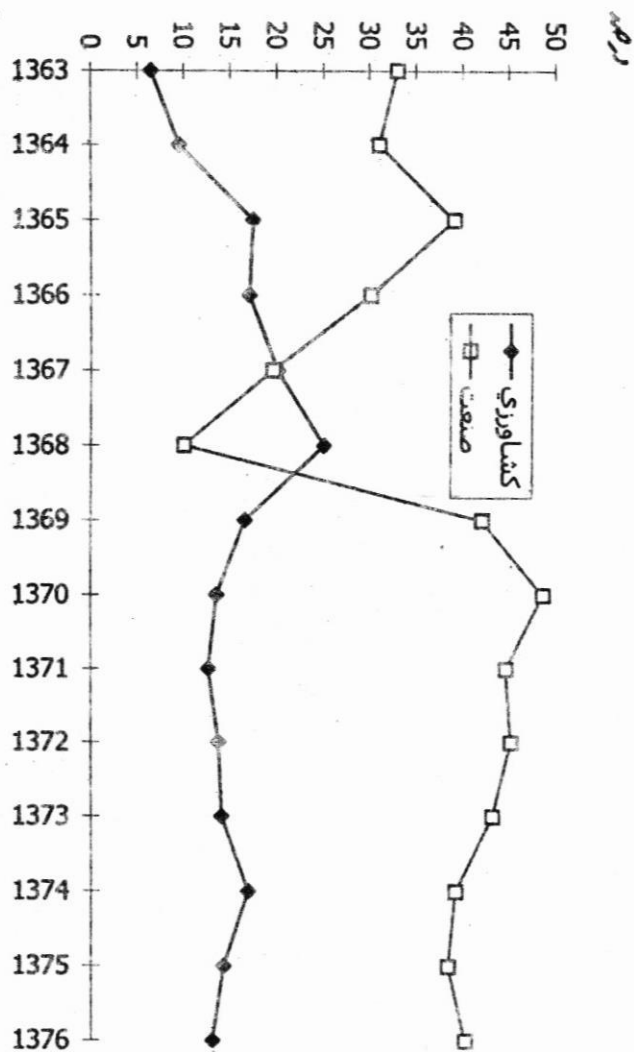
در این رابطه لازم به ذکر است که نکاتی که در مورد سایر بخشهای اقتصادی ذکر گردید در اینجا نیز به خوبی قابل مشاهده است که از جمله می‌توان به نوسانات شدید در مقدار تسهیلات اعطایی و نیز تعداد آنها اشاره نمود.

از طرف دیگر در ستون آخر جدول مذکور مشاهده می‌شود که ارقام واقعی شده تسهیلات پرداختی از یک روند نزولی برخوردار می‌باشد به طوری که این روند از سال ۱۳۶۳ تا ۱۳۷۲ کاملاً صادق می‌باشد و تنها در سال ۱۳۷۳ به بعد آرام افزایش یافته است. از اینرو مشاهده می‌شود که تسهیلات واقعی در سالهای پایانی دوره فوق به هیچ‌رو قابل مقایسه با سالهای اولیه نمی‌باشد. در این قسمت به منظور بررسی سهم هر یک از بانکهای استان اصفهان در زمینه فعالیتهای بازرگانی و خدمات می‌بایست به جدول شماره ۸ توجه نمود.

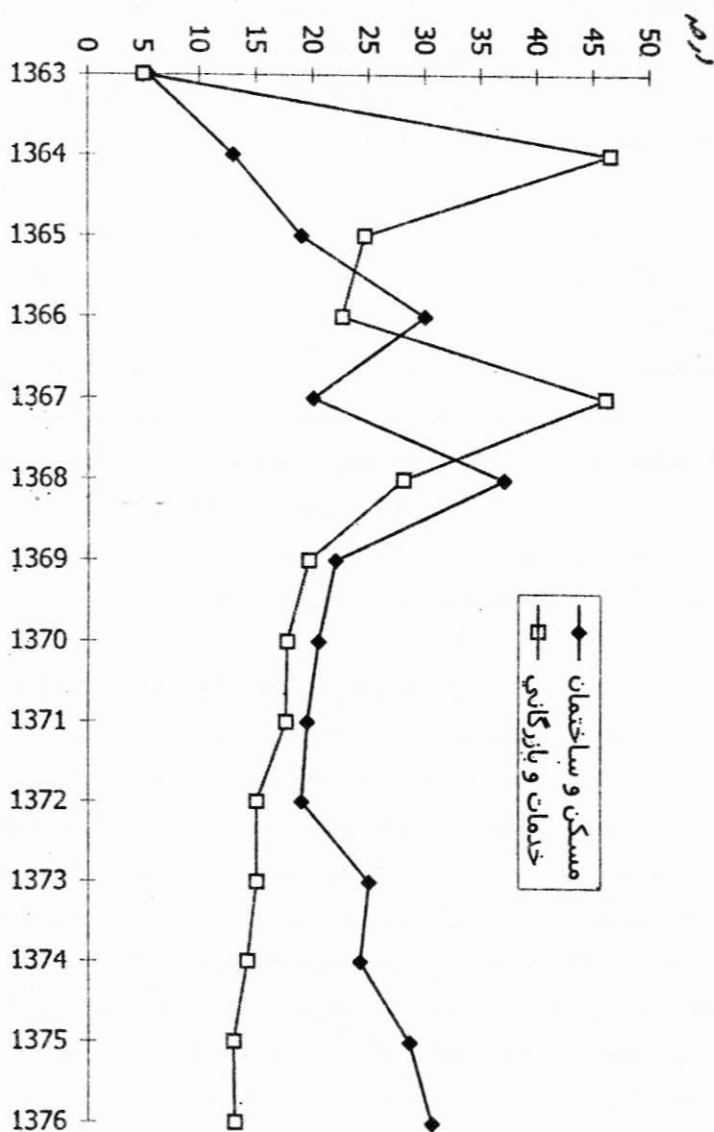
با توجه به جدول فوق چنین استنباط می‌شود که بانکهای صادرات، ملی، سپه، ملت، تجارت و رفاه به ترتیب به طور متوسط ۳۵، ۳۱/۷، ۱۸/۳، ۹/۷، ۵/۶، ۶ درصد از تسهیلات اعطایی در بخش بازرگانی و خدمات رابه خود اختصاص داده‌اند و به این ترتیب بانکهای صادرات و ملی بیشترین سهم را در مجموع کل تسهیلات اعطایی در بخش بازرگانی به خود اختصاص داده‌اند. آنچه که به خوبی در اطلاعات و آمار و ارقام نشان داده شده حاکی از بی‌ثباتی شدید در سیستم اعتباری بانکهای عامل می‌باشد به گونه‌ای که پیش‌بینی چگونگی اعتبارات برای سالهای آتی امکان‌پذیر نیست.^۱ به هر حال علت عمده این نوسانات در اعتبارات می‌تواند ناشی از نوسانات در منابع سیستم بانکی (سپرده‌ها) باشد برای مثال در حالی که سهم هر یک از بخشهای اقتصادی به طور متوسط دارای انحراف معیار ۸/۷ می‌باشد، دو بانک ملی و صادرات که به طور متوسط در طول دوره مورد بررسی ۷۱/۶ درصد از سهم کل سپرده‌ها را به خود اختصاص داده‌اند از انحراف معیاری برابر ۱۱/۴ در آمار مربوط به سپرده‌ها برخوردار می‌باشند.

۱- به جدول مربوط به تعداد و مقدار تسهیلات اختصاص یافته به بخشهای گوناگون مراجعه نمایید.

نمودار ۳ درصد اعطای تسهیلات به بخش های کشاورزی و صنعت
در سالهای مختلف

نمودار ۴ درصد اعطای تسهیلات به بخش‌های مسکن و ساختمان و خدمات و بازرگانی در سالهای مختلف

به هر حال علت عمده این نوسانات در سپرده‌ها ناشی از شرایط اقتصادی کشور و به خصوص نرخهای سود پرداختی به اعتبارات از یک طرف و نیز نرخهای دریافتی از متقاضیان اعتبارات می‌باشد. مسأله دیگری که تا حدود زیادی اثرگذاری مطلوب سیستم بانکی را بر بخشهای اقتصادی مختل می‌نماید، تورم است. در شرایط تورمی ملاحظه می‌شود که تعداد متقاضیان تسهیلات افزایش یافته ولی در ارقام واقعی تسهیلات پرداختی تغییری حاصل نشده است.

حال در این قسمت به ذکر برخی از نتایج حاصله از این قسمت در مورد بانکهای استان می‌پردازیم.

اولاً از نظر اولویت‌بندی بخشهای اقتصادی به ترتیب بخشهای صنعت، خدمات، مسکن و کشاورزی^۱ دارای اولویت می‌باشند (البته به استثناء بانکهای تخصصی نظیر مسکن و کشاورزی). در اینجا سؤال اساسی این است که آیا تخصیصهای مذکور بهینه می‌باشد و اصولاً بر اساس چه موازینی این تخصیصها صورت گرفته است.^۲ از دو منظر می‌توان به سؤال فوق پاسخ گفت.

- سیاست‌گذاریهای تعیین شده بانکی که بر اساس اولویتهای تعیین شده است.
- با توجه به سیاست‌گذاری کل نظام بانکی و نیز توجه به تقاضای بخشهای گوناگون و نیز شرایط اقتصادی هر یک از آنها اقدام به تعیین تقریبی سهم هر یک از بخشها شده.
که در هر دو حال آمار و ارقام نشان دهنده این واقعیت است که سیاست مستمری تعقیب نشده و هر سال بر اساس مقتضیات و شرایط آن سال اعطای تسهیلات مشخصی را به بانکها تکلیف نموده‌اند.

۳- تجزیه و تحلیل بانکهای استان از نظر منابع

یکی از مهمترین وظائف بانکها رامی‌توان جذب و در اختیار گرفتن وجوه نزد مردم در قالب انواع سپرده‌ها و حسابها و به کارگیری این سپرده‌ها در فرایندهای اقتصادی دانست.

از طرف دیگر همانطور که در قسمت اول توضیح داده شد در سیستم بانکداری اسلامی سپرده‌گذاران عموماً به عنوان شرکای بانک مطرح می‌شوند و لاجرم بررسی رابطه بین سپرده‌گذاران و بانکهای عامل می‌تواند از حساسیت ویژه‌ای برخوردار باشد چرا که در سیستمهای کلاسیک بانکداری رابطه بین بانک و سپرده‌گذار از طریق نرخ بهره مشخص می‌شود ولی در بانکداری اسلامی به علت این که سپرده‌گذاران به عنوان شریک بانک در منافع ناشی از معاملات مطرح می‌شوند چگونگی عملکرد بانک می‌تواند نقش مؤثری در جذب یا طرد سپرده‌گذاران داشته باشد از این رو بررسی منابع بانکهای مختلف می‌تواند تا حدودی نشانگر توفیق بانکها در جذب سپرده‌ها و نیز ملاکی باشد که نشان دهنده

۱- در پاره‌ای از موارد مسکن جلوتر از بخش خدمات قرار گرفته است نظیر بانک ملی.

۲- اینکه اصولاً سهم بهینه هر یک از بخشهای اقتصادی چگونه می‌تواند تعیین شود در اینجا مد نظر نیست و البته این مسئله می‌تواند خود موضوع تحقیق مستقلی باشد.

اندازه‌گیری مسئولیت‌پذیری بانکها و انجام تعهدات ایشان در قبال سپرده‌گذاران باشد. بدین منظور در این فصل به بررسی وضعیت بانکها از لحاظ سپرده‌ها نموده و نیز چگونگی توزیع انواع سپرده‌ها از قبیل کوتاه مدت، قرض الحسنه^۱ و بلندمدت خواهیم پرداخت.

در ابتدا به بررسی وضعیت بانکهای مختلف استان از نظر وضعیت منابع می‌پردازیم بدین منظور بایستی به جدول شماره (۹) توجه نمود در این جدول سهم هر یک از اینکها از کل سپرده‌های استان اصفهان مورد بررسی قرار گرفته است.

از جدول زیر چنین استنباط می‌شود که دو بانک ملی و صادرات بیشترین سهم از کل سپرده‌های بانکی را به خود اختصاص داده‌اند به طوری که بانک صادرات به طور متوسط در طی این دوره ۳۷/۲ درصد از کل سپرده‌ها را به خود اختصاص داده است و بانک ملی به طور متوسط ۳۳٪ از کل سپرده‌ها را جذب نموده است. البته نکته‌ای که باید به آن توجه داشت این است که در سالهای ۶۳ و ۶۴، بانک صادرات بیش از ۷۵ درصد از کل سپرده‌ها را جذب نموده است و این در حالی است که در این سال کاهش زیادی در سهم بانک ملی دیده می‌شود به طوری که از ۴۰/۲ درصد سال ۶۵ به یک باره به ۱۲/۸ درصد کاهش می‌یابد. هرگاه جهت درک بهتر از وضعیت جذب سپرده‌ها این دوره را به دو قسمت تفکیک کنیم (۶۸-۱۳۶۳ و ۷۶-۱۳۶۹) مشاهده می‌شود که بانک صادرات در دوره اولیه به طور متوسط ۵۰/۸ درصد از کل سپرده‌ها را به خود اختصاص داده است و این در حالی است که بانک ملی تنها مقدار متوسط ۲۶/۶ درصد را به خود اختصاص داده است و این در حالی است که بانک ملی تنها مقدار متوسط ۲۶/۶ درصد را به خود اختصاص داده است. ولی در دوره دوم وضعیت کاملاً به نفع بانک ملی تغییر می‌کند به طوری که بانک صادرات متوسط ۲۶/۸ درصد را دارا می‌باشد و بانک ملی به طور متوسط ۳۷/۳ درصد سهم سپرده‌ها را به خود اختصاص داده است.

از نظر وضعیت سایر بانکها نیز می‌توان گفت که در بین بانکهای تجاری: بانک ملت، سپه، تجارت بعد از بانکهای صادرات و ملی به ترتیب بیشترین فعالیت را در جذب سپرده‌های پسانداز انجام داده‌اند و به طور متوسط طی این دوره هر یک به ترتیب ۱۱/۶، ۱۰/۱، ۶/۲۴ درصد رابه خود اختصاص داده‌اند.^۲

۱- این نوع سپرده خاص بانکداری اسلامی می‌باشد و به همین لحاظ توجه و یا عدم توجه مردم به این نوع سپرده می‌تواند تا حدودی نشان دهنده توفیق یا عدم توفیق بانکها در جذب سپرده‌ها در قالب ارزشهای مطرح شده باشد.

۲- سیستم بانکداری در ایران به صورت دولتی اداره می‌شود و تبعاً بانکهای گوناگون با عناوین مختلف از نظر جذب منابع و قوانین و مقررات تفاوت‌های بسیار اندکی با یکدیگر دارند. از این رو توانایی و توفیق بانکهای عامل در جذب سپرده‌ها تا حدود زیادی به گسترش فیزیکی و حجم تبلیغات این بانکها بستگی دارد.

جدول شماره ۹: سهم هر یک از بانکها از کل سپرده‌های استان (درصد)

بانک	سال	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶
صادرات	۷۸/۸	۳۶/۶	۳۵/۸	۷۷/۷	۳۳/۲	۴۲/۹	۲۴/۳	۳۲/۷	۲۴/۴	۲۶/۹	۲۵/۵	۲۵/۳	۲۷	۲۸/۹	
تجارت	۲/۳	۶/۵	۶/۵	۲/۷	۶/۷	۸/۵	۹/۳	۵/۹	۰/۹۸	۷/۵	۸/۳	۸/۸	۸/۱	۹/۱	
رفاه	۴	۱/۳	۹/۸	۴/۷	۰/۷	۰/۵	-	۰/۷	۱	-	۰/۹	۰/۹	۱	۱/۱	
سپه	۳/۴	۹	۱۵/۸	۵/۶	۸/۱	۱۶/۵	۱۴/۴	۰/۵۵	۱۱/۸۸	۱۵/۱	۹/۲	۱۰/۸	۱۰/۸	۱۱/۹	
کشاورزی	۰/۱	۰/۱	۰/۱	۰/۰۲	۰/۷	۰/۳	۰/۳۶	۰/۹۷	۰/۰۸	۰/۷	۱/۲	۱/۶	۲/۲	۳/۷	
مسکن	۰/۸	۰/۷۹	۰/۴	۰/۵۶	۰/۰۱	۱/۱	۱/۳	۱/۹	۱/۹	۰/۴	۲/۸	۲/۸	۳/۵	۴/۴	
ملت	۴/۱	۱۰/۲	-	-	۱۴/۱	-	۱۲/۹	۱۵/۱	۱۲/۹	۱۱/۸	۱۳/۹	۱۳/۴	۱۲/۴	۱۰/۵	
ملی	۱۰	۳۴/۹	۴۰/۴	۱۲/۸	۳۵/۲۶	۳۰/۸	۳۷/۱	۴۷/۳	۳۷	۳۷/۳	۳۸/۵	۳۷	۳۵	۳۰	
جمع	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	

منابع: آمارنامه‌های استان اصفهان

به هر حال از نظر مقایسه بین بانک ملی و صادرات، متوسط سهم سپرده‌های فوق تنها می‌توان نشان دهند. شاخص کلی توفیق این دو بانک در جذب سپرده‌ها باشد. از همین رو بایستی به آخرین سال دوره مورد بررسی یعنی سال ۱۳۷۶ از نظر وضعیت سهم سپرده‌های دو بانک توجه نمود. در این سال بانک ملی ۳۲/۵ درصد سهم سپرده دارد و بانک صادرات ۲۸/۹ درصد که به این ترتیب بانک ملی از نظر جذب سپرده‌ها موفقیت بهتری کسب نموده است البته این برتری از سال ۱۳۶۹ ادامه داشته است و در کمترین اختلاف خود یعنی سال ۱۳۷۲ در حدود ۱۰ درصد می‌باشد (به جزء در سالهای ۷۶ - ۱۳۷۵) و این در حالی است که هرگاه به تعداد شعب و بانه‌های این دو بانک توجه شود ملاحظه می‌شود که در سال ۱۳۷۳ تعداد شعب بانک صادرات در استان اصفهان ۲۵۵ شعب و بانک ملی دارای ۱۷۹ شعبه می‌باشد بدین ترتیب بایستی علت عمده این اختلاف را در مسائل دیگری از قبیل اعتماد مردم و مدیریت بانکها جستجو نمود. در مجموع دو بانک ملی و صادرات در طی دوره مورد بررسی در حدود ۷۲ درصد از سهم سپرده‌ها را در اختیار قرار داشتند که نشان دهنده درجه اهمیت این دو بانک از بعد جذب منابع و نیز مصارف منابع بانکی می‌باشد. در تمام دوره مورد بررسی سهم بانک ملی از سپرده‌های بلندمدت بیشتر از بانک صادرات می‌باشد و بدین لحاظ به نظر می‌رسد که بانک ملی از نظر برنامه‌ریزی جهت فعالیتهای بانکی (سپرده‌ها) از توانایی بیشتری برخوردار می‌باشد. از طرف دیگر این اختلاف در سهم سپرده‌های بلندمدت در طی زمان کاهش یافته است به طوری که در سالهای اولیه یعنی سالهای ۱۳۶۴، ۱۳۶۵ و ۱۳۶۶ بیش از ۴۵ درصد بوده است که به تدریج از سال ۱۳۶۷ شروع به کاهش نموده است، از طرف دیگر در سپرده‌های قرض الحسنه مشاهده می‌شود که به استثناء سال ۱۳۶۸ وضعیت دو بانک تقریباً نزدیک به یکدیگر می‌باشد. از طرف دیگر ملاحظه می‌شود که در سالهای اولیه بانک ملی سهم بیشتری در این نوع سپرده داشته ولی از سالهای ۱۳۶۷ به بعد به استثناء سالهای ۷۱-۷۰ عموماً بانک صادرات سهم بیشتری داشته است.

حال در اینجا به بررسی وضعیت بانک ملی و صادرات از نظر درصد سهم انواع سپرده‌های کوتاه‌مدت، بلندمدت و قرض الحسنه می‌پردازیم. با بررسی اطلاعات مربوط به انواع سپرده‌ها ملاحظه می‌شود که در طی دوره مورد بررسی بانک صادرات به طور متوسط ۲۳ درصد از سهم سپرده‌های بلندمدت را در اختیار داشته است و این نسبت برای سپرده‌های قرض الحسنه و کوتاه‌مدت به ترتیب ۳۱/۱ و ۳۹/۶ درصد می‌باشد. بانک ملی نیز به ترتیب مقادیر متوسط ۲۷، ۲۸، ۴۰ درصد از متوسط سهم سپرده‌ها بلندمدت، قرض الحسنه و کوتاه مدت را به خود اختصاص داده است.

۴- بررسی کارائی بانکی در استان اصفهان و مقایسه تطبیقی آنها

در این قسمت ابتدا معیارهای مناسبی جهت تحلیل عملکرد بانکها از نظر منابع و مصارف ارائه می‌شود و سپس نحوه فعالیت بانکها با استفاده از معیارهای مزبور به طور مقایسه‌ای در دوره مورد نظر

بررسی و تجزیه و تحلیل می‌شود. بدین منظور معیارهای معرفی شده از دو جنبه منابع و مصارف مورد نظر قرار می‌گیرد.

۴-۱- شاخص‌های پیشنهادی در ارتباط با منابع

- ۱- نسبت کل سپرده‌ها در هر بانک به کل سپرده‌ها در استان اصفهان
 - ۲- نسبت مبلغ سپرده‌ها به تعداد شعب هر بانک
 - ۳- نسبت مبلغ هر سپرده به تعداد حسابهای هر سپرده
 - ۴- نسبت سپرده‌های قرض‌الحسنه به کل سپرده‌ها و نیز نسبت سپرده‌های بلندمدت به کل سپرده‌ها
 - ۵- نسبت سپرده‌های بلندمدت به کوتاه‌مدت
- حال در اینجا به توضیح معیارهای فوق می‌پردازیم. معیار اول از آنجا که در واقع نشان دهنده نقش نسبی هر بانک در جذب سپرده‌ها در سطح استان می‌باشد، جایگاه و اهمیت ویژه‌ای دارد. در معیار دوم انتظار می‌رود که هرچه این نسبت برای یک بانک کوچکتر باشد هزینه‌های عملیاتی آن بانک برای هر حساب بیشتر باشد به طوری که کاهش این نسبت می‌تواند به مفهوم گسترش بیش از حد مطلوب تعداد شعب آن بانک تلقی شود. در معیار سوم انتظار می‌رود که هرچه این معیار برای یک بانک مشخص بزرگتر و هرچه مقدار واریانس آن در طول دوره کمتر باشد هزینه‌های عملیاتی آن بانک برای آن حساب کمتر و قابلیت برنامه‌ریزی بانک برای استفاده کاراتر از سپرده‌ها بیشتر باشد. معیار چهارم می‌تواند درجه موفقیت سیاستهای جذب سپرده‌های قرض‌الحسنه در مقایسه با سپرده‌های بلندمدت در هر دوره باشد و نیز می‌توان انتظار داشت که بالاتر بودن این نسبت و نسبت سپرده‌های بلندمدت به کوتاه مدت منعکس کننده این جنبه از عملکرد بانکها می‌باشد که سطح نقدینگی مورد نیاز به منظور پاسخگویی به تقاضای سپرده‌گذاران برای پول نقد در هر زمان کمتر و در نتیجه امکانات سرمایه‌گذاری بیشتر و احتمالا میزان سودآوری بانک نیز بیشتر خواهد بود. در این قسمت با توجه به معیارهای ارائه شده به مقایسه و تحلیل عملکرد بانکهای استان اصفهان از بعد منابع می‌پردازیم.

مقایسه سهم سپرده‌ها:

بانک ملی و صادرات عمده فعالیت مربوط به جذب سپرده را در سطح استان به خود اختصاص داده‌اند به طوری که بانک صادرات به طور متوسط طی این دوره ۳۹ درصد از کل سپرده‌ها را در اختیار داشته و بانک ملی نیز به طور متوسط ۳۳ درصد از سپرده‌ها را به خود اختصاص داده است. البته در سالهای همچون ۶۳ و ۶۶ وضعیت به گونه‌ای غیرطبیعی در مقایسه با سایر سالها می‌باشد که هرگاه

این وضعیتهای استثنایی را کنار بگذاریم مشاهده می‌شود بانک صادرات به طور متوسط ۳۰ درصد از سهم سپرده‌ها را در اختیار دارد و بانک ملی به طور متوسط ۳۶ درصد و بدین ترتیب با کنار گذاردن وضعیت سالهای ۶۳ و ۶۶ موقعیت بانک ملی بهتر می‌باشد. با توجه به اطلاعات آخرین سال مذکور در جدول مشاهده می‌شود که در سال ۱۳۷۶، بانک صادرات ۲۸ درصد از کل سپرده‌ها را به خود اختصاص داده است و بانک ملی ۳۰ درصد و با توجه به این که تعداد شعب بانک صادرات بیشتر از بانک ملی می‌باشد روشن می‌شود که اصولاً سپرده‌گذاران تمایل بیشتری به سپرده‌گذاری در بانک ملی از خود نشان داده‌اند. از طرف دیگر بعد از این دو بانک بیشترین سهم متعلق به بانکهای ملت، سپه و تجارت می‌باشد و بانکهای تخصصی نیز طبق روال همیشگی این بانکها، توانایی چندانی در جذب سپرده‌ها از خود نشان نداده‌اند و احتمالاً همین مسئله یکی از دلایل کمبود منابع بانکهای تخصصی می‌باشد.

متوسط میزان سپرده برای هر شعبه:

وضعیت کلی بانکهای استان اصفهان از این نظر گویای این واقعیت است که تقریباً این نسبت از یک روند افزایشی برخوردار می‌باشد البته همانگونه که قبلاً نیز اشاره شده هرگاه وضعیت سالهای ۶۳ و ۶۶ را در نظر بگیریم ما شاهد یک روند افزایشی در این نسبت به ویژه برای بانکهای صادرات و ملی می‌باشیم البته این روند تنها در سال ۶۹ برای بانک صادرات و در سال ۷۰ برای بانک ملی دچار نزول می‌شود.

متوسط مبلغ انواع سپرده‌ها به تعداد حسابها

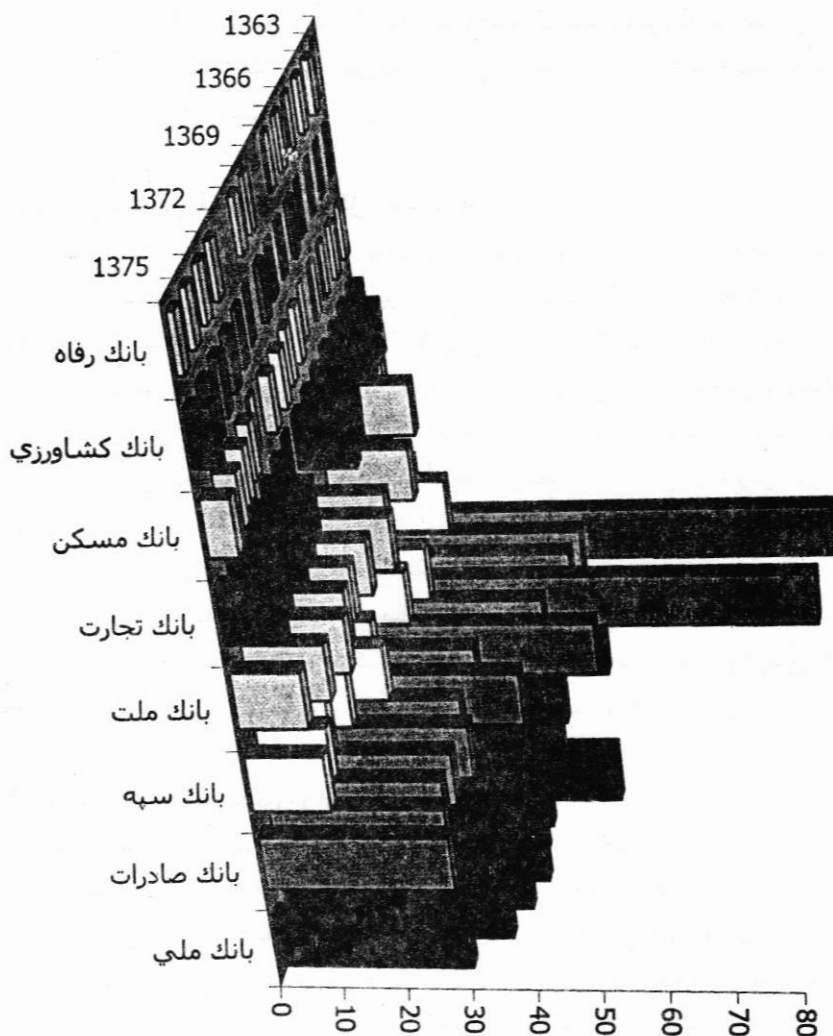
همانگونه که قبلاً مطرح گردید بزرگتر بودن این نسبت می‌تواند به مفهوم کمتر بودن هزینه‌های عملیاتی بانکی تلقی گردد. نتایج ناشی از این بررسی برای سه نوع سپرده بلندمدت کوتاه‌مدت و قرض الحسنه نشان می‌دهد که:

اولاً، در رابطه با این نسبت در مورد سپرده‌های قرض الحسنه باید اشاره نمود که این شاخص برای دو بانک صادرات و ملی در بسیاری سالها بسیار نزدیک به یکدیگر می‌باشد ولی به هرحال به طور متوسط این نسبت برای بانک صادرات به طور متوسط ۰/۰۶ و برای بانک ملی ۰/۰۷ می‌باشد و برای سپرده‌های کوتاه مدت برای این دو بانک به ترتیب ۱/۱۱ و ۰/۹۴ می‌باشد و برای سپرده‌های بلندمدت به طور متوسط به ترتیب ۴/۰۳ و ۳/۸۹ می‌باشد به این ترتیب مشاهده می‌شود که این شاخص در مورد سپرده‌های قرض الحسنه وضعیت بانک ملی اندکی بهتر می‌باشد ولی در مورد سپرده‌های بلندمدت و به ویژه سپرده‌های کوتاه مدت موقعیت بانک صادرات نسبت به بانک ملی برتر می‌باشد و این در حالی که هرگاه به آخرین وضعیت گزارش شده یعنی سال ۱۳۷۶ توجه شود مشاهده می‌شود که در سپرده‌های قرض الحسنه و کوتاه‌مدت بانک ملی از شاخص بهتری برخوردار بود و بانک صادرات و ملی از نظر سپرده‌های بلندمدت از موقعیت نسبتاً برابری برخوردارند.

نمودار ۵ متوسط سهم هر بانک از کل سپرده‌های استان ۱۳۷۶ - ۱۳۶۳

نمودار ۶ سهم هر بانک از کل سپرده‌های استان ۱۳۷۶ - ۱۳۶۳

نسبت سپرده‌های قرض‌الحسنه به کل سپرده‌ها:

در مورد وضعیت این شاخص برای بانکهای صادرات و ملی مشاهده می‌شود که در مورد بانک ملی ایران نسبت تا قبل از ۶۹ از نوسانات زیادی برخوردار می‌باشد ولی بعد از این سال روند ملایم‌گامی مشاهده می‌شود از طرف دیگر در مورد بانک صادرات به طور کلی نوسانات زیادی در طی دوره مورد بررسی ملاحظه می‌شود که احتمالاً به دلیل شدت و ضعف تبلیغاتی است که در جهت جذب این قبیل سپرده‌ها انجام گرفته است.^۱

نسبت سپرده‌های بلندمدت به کل سپرده‌ها:

همانگونه که قبلاً اشاره شد از این نسبت می‌توان به عنوان شاخصی جهت تشخیص سودآوری عملیات بانکی استفاده نمود. نتایج ناشی از این بررسی نشان می‌دهد که بانک صادرات در طی این دوره مقدار ۱۵ درصد را به طور متوسط به نسبت فوق اختصاص داده است و به نظر می‌رسد که بانک ملی از نظر برنامه‌ریزی در مورد سپرده‌های بلندمدت خویش از توانایی بیشتری برخوردار بوده است. از طرف دیگر در سال ۱۳۷۶ مشاهده می‌شود که این نسبت برای بانک صادرات ۲۰ درصد و برای بانک ملی ۲۶ درصد می‌باشد که نشان دهنده آن است که وضعیت بانک ملی در آخرین سال مورد بررسی بهتر از بانک صادرات است.

هرگاه به منظور تبیین بهتر ادعای فوق، نسبت سپرده‌های بلندمدت به کوتاه‌مدت نیز مورد محاسبه قرار گیرد ملاحظه می‌شود که بانک صادرات در این مدت به طور متوسط دارای نسبتی معادل ۳۹ درصد بوده است در حالی که بانک ملی دارای متوسط ۷۲ درصد می‌باشد و در سال ۱۳۷۶ نیز مجدداً این نسبت برای بانک صادرات ۶۰ درصد و برای بانک ملی ۱۲۵ درصد می‌باشد.

۴-۲- شاخص‌های پیشنهادی در ارتباط با مصارف

۱- نسبت میزان کل تسهیلات پرداختی به تعداد تسهیلات پرداختی توسط هر بانک: به نظر می‌رسد افزایش یا بزرگتر بودن این نسبت دلالت بر چند جنبه از نحوه عملکرد بانکها دارد به طوری که اولاً، با بالا رفتن این نسبت انتظار می‌رود که هزینه‌های اجرائی بانک به منظور اعطای هر تسهیلات کاهش و در نتیجه سودآوری بانک افزایش می‌یابد. ثانیاً، با توجه به پرهیز مدیریت بانکها از پذیرش ریسک، افزایش این نسبت می‌تواند بیانگر کاهش توجه مدیریت بانکها به خصیصه پرهیز از ریسک، باشد چرا که پرهیز از ریسک مستلزم عدم تمرکز استفاده از منابع بانک در چند فعالیت محدود می‌باشد. ثانیاً، این که بالا رفتن این نسبت به مفهوم عدم توجه یا علاقه بانکها به پرداخت وام به فعالتهایی است که از نظر مقیاس کوچک هستند.

۱- و این در حالی است که حداقل سپرده برای افتتاح حساب قرض‌الحسنه افزایش یافته است.

۲- نسبت تسهیلات قرض الحسنه به مبلغ کل تسهیلات پرداختی توسط هر بانک در سال. (با توجه به تأکید اقتصاد اسلامی در پرداخت وام قرض الحسنه روند این نسبت می تواند نشان دهنده میزان یا درجه هماهنگی بانکها با این سنت حسنه اسلامی باشد).

۳- نسبت کل تسهیلات پرداختی به کل سپرده ها در هر بانک: اصولاً بانکها در مفهوم کلاسیک نقش یک واسطه مالی را در اقتصاد یک کشور ایفا می نمایند. بدین معنی که بخش عمده ای از سپرده ها به صورت انواع تسهیلات توسط سیستم بانکی در اختیار متقاضیان قرار داده می شود. البته بدیهی است که منابع و مصارف بانکها محدود به سپرده ها و تسهیلات پرداختی نمی شود. اما به عدم دسترسی به سایر اطلاعات می توان از نسبت فوق به عنوان یک شاخص تقریبی به منظور بررسی نقش بانک استفاده کرد و می توان اظهار نمود که کوچکتر شدن این نسبت به معنی دور شدن نحوه عملکرد بانک از مفهوم کلاسیک آن می باشد.

با توجه به معیارهای ارائه شده و تحلیل عملکرد بانکهای استان از بعد مصارف، هر یک از شاخص ها را با تفصیل بیشتری مورد بررسی قرار می دهیم.

نسبت کل تسهیلات پرداختی به تعداد آنها

با توجه به نکاتی که قبلاً در رابطه با این نسبت توضیح داده شد ملاحظه می شود که در طی این دوره به طور متوسط شاخص مذکور برای بانک صادرات ۲/۱۶ و برای بانک ملی ۴/۷ می باشد و برای بانکهای سپه، تجارت، رفاه، کشاورزی، مسکن و ملت به ترتیب عبارت است از ۳/۷۴، ۴/۲۲، ۳/۵۶، ۲/۴۵ و ۳/۴۶ می باشد.

بدین ترتیب به استثناء بانک تخصصی مسکن که بالاترین مقدار شاخص را به خود اختصاص داده است (باید به شرایط خاص پرداخت تسهیلات توسط این بانک توجه نمود و از همین رو مقایسه آن با سایر بانکها صحیح نیست) بانک ملی دارای بالاترین مقدار شاخص می باشد و بانک صادرات بعد از بانک کشاورزی کمترین مقدار شاخص را به خود اختصاص داده است و سایر بانکها یعنی بانکهای سپه، ملت و رفاه به یکدیگر نزدیک می باشند.

نسبت کل تسهیلات به کل سپرده ها

همانطور که قبلاً اشاره شد چگونگی تغییرات این نسبت به طور تقریبی می تواند گویای نقش اقتصادی بانک باشد. در افزایش این نسبت می توان افزایش عملکرد بانکها را به عنوان واسطه مالی نتیجه گرفت. نتایج ناشی از این بررسی حکایت از آن دارد که پس از بانکهای تخصصی مسکن و کشاورزی، بانک ملی در مقام چهارم و بانک صادرات در مقام ماقبل آخر می باشد.

۵- نتیجه

در این تحقیق پس از بیان مقدمه‌ای در رابطه با اقداماتی که پس از استقرار جمهوری اسلامی در خصوص اسلامی کردن فعالیت‌های بانکی به عمل آمده فعالیت ۱۵ ساله سیستم بانکی در استان اصفهان مورد بررسی قرار گرفته است. از بین عقود مختلف در نظر گرفته شده در طی این مدت نزدیک به ۹۵ درصد اعتبارات در قالب عقود فروش اقساطی، مشارکت مدنی، مضاربه، سلف، جعاله و قرض الحسنه انجام شده است ولی روند استفاده از این عقود در سالهای مختلف و بانکهای مختلف متفاوت بوده است.

در تحلیل توزیع اعتبارات به بخش‌های مختلف اقتصادی سهم بخش صنعت به طور متوسط در طی دوره مورد بررسی بیش از دو بخش دیگر بوده است ولی در این بخش نیز ملاحظه می‌شود که تفاوت از یک بانک تا بانک دیگر و حتی در سالهای مختلف یک بانک نوسانات فراوانی مشاهده می‌شود که در این تحقیق علل عمده این نوسانات و بی‌ثباتی‌ها در طرف عرضه و سیاست‌های اتخاذی بانک را گفته شده است.

در تحلیل بانکهای استان از نظر جذب منابع نیز ناهمگونی‌های اشاره شده بیشتر مشهود است. مثلاً به طور متوسط در دوران مورد بررسی بیش از ۷۰ درصد سپرده‌های استان تنها توسط دو بانک صادرات و ملی طلب شده در حالی که سهم بانک رفاه و یا بانک مسکن به طور متوسط کمتر از یک درصد بوده است. در مطالعه روند تغییرات طی سالهای مختلف و در بانکهای متفاوت نیز نوسانات شدیدی از نظر سهم انواع سپرده‌های کوتاه مدت، بلندمدت قرض الحسنه ملاحظه می‌گردد.

با در نظر گرفتن تغییرات و نوسانات یاد شده و به منظور بررسی کارایی بانکی در استان اصفهان ده شاخص متفاوت در ارتباط با منابع و مصارف بانکی پیشنهاد و بانکهای مختلف از نظر شاخص‌ها و متوسط آنها در طی دوره مورد بررسی مورد مقایسه قرار گرفته‌اند.

به منظور بررسی وضعیت سیستم بانکی و با در نظر گرفتن مجموعه شاخص‌های مورد استفاده (میانگین هر یک از شاخص‌ها در طول دوره بررسی)، با کمک تحلیل‌های آماری چند متغیره و مشخصاً تحلیل عاملی رتبه‌بندی بانک‌های استان به ترتیب ملت، ملی، سپه، کشاورزی، تجارت، صادرات، رفاه و مسکن بوده است. هنگامی که اطلاعات حاصله به عنوان ورودی روش تاکسونومی منظور شده‌اند رتبه‌بندی به ترتیب ملی، ملت، سپه، تجارت، صادرات، رفاه، کشاورزی و مسکن بوده است، که با توجه به تعداد اندک شاخص‌های مورد استفاده و نوسانات زیاد این شاخص‌ها طی دوره مورد بررسی، نتایج حاصله را با احتیاط بایستی مورد تعبیر و تفسیر قرار داد.

ملاحظه آمار و اطلاعات مربوط به سیستم بانکی در استان اصفهان نشان دهنده این واقعیت است که طی این دوره جهت‌گیری خاصی در اعطای تسهیلات به بخش‌های مختلف اقتصادی ملاحظه نمی‌شود و نوسان‌های زیادی در طی سالهای مختلف به چشم می‌خورد. احتمالاً یکی از دلایل عمده آن

ناشی از این واقعیت است که بانکها عملاً بر اساس انگیزه کسب سود قادر به فعالیت نیستند و همه ساله بر اساس تبصره‌های مختلف بودجه مکلف‌اند تسهیلات تکلیفی خاصی را در قالب وام و تسهیلات بانکی در اختیار بخش‌های خاص قرار دهند و چون واگذاری این تسهیلات تابع یک سیاست خاص نبوده و بر اساس مقتضیات و شرایط از یک سال به سال دیگر فرق می‌کند نوسانات یاد شده را موجب شده است.

فهرست منابع

الف - فارسی

- ۱- آمارنامه های استان اصفهان (۱۳۶۳-۷۳).
- ۲- ابراهیمی محمدحسین. (۱۳۷۲)، ربا و قرض در اسلام، قم، بی نا.
- ۳- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۶)، منابع و مصارف در بانکداری اسلامی، هشتمین سمینار بانکداری اسلامی. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
- ۴- بهرامیان. مهرناز. (۱۳۷۶)، بررسی عملکرد تسهیلات اعطایی جدید در بانکهای صادرات و ملی در استان اصفهان. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد خوراسگان ۱۳۷۶.
- ۵- بهمن پور. حمید. (۱۳۷۳)، عقود اسلامی در نظام بانکداری بدون ربا، معاونت اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارائی.
- ۶- بسی آزار شیرازی. عبدالکریم. (۱۳۷۳)، مقالات سمینار بین المللی اقتصاد اسلامی دانشگاه الزهراء، تهران. دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- ۷- صدیقی، نجات. (۱۳۶۱) بانکداری بدون بهره، ترجمه و اقتباس اکبر مهدی پور عطابادی، تهران، سروش.
- ۸- عبد... ایمن، حسن، (۱۳۶۷)، سپرده های نقدی و راه های استفاده از آن در اسلام، ترجمه محمود رخشنده. تهران. موسسه انتشارات امیرکبیر.
- ۹- ماسگریو، ریچارد و پگی. (۱۳۷۲)، مالیه عمومی در تئوری و عمل، جلد اول، ترجمه مسعود محمدی و ید... ابراهیمی. تهران. سازمان برنامه و بودجه، مرکز مدارک اقتصادی.
- ۱۰- مطهری. مرتضی. (۱۳۷۲)، مسئله ربا، قم. انتشارات صدرا.
- ۱۱- میرآخو، عباس و خان، محسن. (۱۳۷۰)، مطالعات نظری در بانکداری اسلامی و مالیه اسلامی ترجمه محمدضیائی بیگدلی، تهران، انتشارات مؤسسه علوم بانکی.

ب - انگلیسی

1. Broadway Robin W. and David Wildasin (1984). Public Sector Economics. Toronto, Little, Brown and Company.
2. Mishan, E.J. (1971). Cost Benefit Analysis. London, George Allen and Unwin Ltd.
3. Musgrave, R. (1969). "Cost-Benefit Analysis: A Survey" Economic Journal, Vol LXXV, December, PP. 683-735.
4. Musgrave R. Masgrake P. and Richard Bird (1987). Public Finance in Theory and Practice. Toronto, McGraw - Hill Ryerson Limited.
5. Planning Branch. (1983). Benefit-Cost Analysis Guide. Ottawa, a Treasury Board, Secretariat.
6. Prest, A. and R. Turvey (1965). "Cost Benefit Analysis: A Survey". Economic Journal, December, PP. 683-735.
7. Siddiqui, Nejatullah. (1972). Banking Without Interest, Delhi, Markazi Maktaba Islami.